

Kľúčové spôsobilosti učiaceho sa obyvateľstva v profesii knihovníka – skúsenosti a perspektívy

Autorka príspevku penetruje požiadavku kľúčových spôsobilosti učiaceho sa obyvateľstva v profesii knihovníka s rešpektom k podmienkam celoživotného vzdelávania v knihovníckej profesii. Vychádza tak nielen z normotvornej a ľudsko-právnej roviny Zákona č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní, Zákona č. 552/2003 Z. z. o výkone práce vo verejnom záujme, Nariadenia vlády SR č. 341/2004 Z. z. a jeho katalógu pracovných činností, ale primárne z osobnostnej a personifikačnej požiadavky rozvoja spôsobilosti. Tie vnímame ako zostavu vrodenných a osvojených skúseností, naučených vedomostí a spôsobilostí, ale aj hodnotových postojov, motívov a iných osobnostných vlastností, ktoré sú spoločensky významné a je ich možné rozvíjať edukáciou. Aj v prípade profesie knihovníka ide o schopnosť používať nástroje medzosobnostnej komunikácie, integrovať sa v rôznych situáciách a schopnosť konať samostatne. V závere autorka evokuje k perspektívam rozvoja kľúčových kompetencií knihovníka cez modelové kontexty spoločenských podmienok.

S vymedzením kľúčových kompetencií v profesii knihovníka sa v knižničnej teórii a praxi stretávame už druhé decénium. Táto verejná odborná diskusia evokuje k úvahám, ktoré túto problematiku smerujú k prienikom troch integrovaných kontextov témy s vymedzením kľúčových spôsobilostí, otázok celoživotného vzdelávania (učenia) a knihovníckej profesie.

Obr. 1 Základná štruktúra integrovaného kontextu témy

Obzerajúc sa do minulosti nachádzame túto problematiku analyzovanú v periodiku *ITlib* a v časopise *Knížnica* od roku 2002. Súviselo to primárne s prijatím Zákona č. 313/2001 Z. z. o verejnej službe a jeho novely Zákona č. 166/2002 Z. z. a ako to komentuje Slížová (2002) „zavŕšila sa tak viac ako sedem rokov trvajúca snaha o to, aby profesia knihovníka bola náležite spoločensky a finančne ohodnotená“. Autorka zdôrazňuje, že vďaka patrí všetkým, ktorí sa podieľali na tvorbe Katalógu pracovných činností s prevahou duševnej práce vo verejnej službe¹, predovšetkým za veľmi ťažkú a zložitú prácu na konštrukcii analytických listov, ktorá v konečnom dôsledku viedla v zmysle novely Zákona č. 166/2002 Z. z. k hodnoteniu knihovníkov podľa prílohy č. 7.

Týmto krokom sa špecifikovali určité **procedurálne** podmienky. Ostalo však témou ako vyriešiť otázku pracovných náplní jednotlivých knihovníkov v zmysle Zákona č. 166/2002 Z. z., ktorý jasne hovorí, že „...na účely tohto zákona zamestnanec v oblasti kultúry zabezpečuje tieto odborné činnosti: b) poskytovanie knižnično-informačných služieb, ochranu, využívanie a sprístupňovanie historických knižničných fondov“. Avšak rozpätie v tejto kategórii sa pohybuje v triede od 4 do 10 stupňa. V zákone sa ďalej dozvedáme, že „obsah pracovných činností v jednotlivých kategóriách Knihovník, vychádza z odbornej prípravy, zo zložitosti práce, zo zodpovednosti za výsledky práce, za bezpečnosť práce, zo zodpovednosti vyplývajúcej z možného rizika vzniku škody a z fyzickej a psychickej záťaže“. Zložitost práce a zodpovednosť sa, pochopiteľne, zvyšujú s každou vyššou triedou, fyzická záťaž klesá so zvyšujúcou sa triedou, psychická naopak stúpa. Takto vymedzené procedurálne podmienky je nevyhnutné smerovať k **personálnym** podmienkam, respektíve požiadavkám. V tomto kontexte ide o vymedzenie spôsobilostí knihovníka.

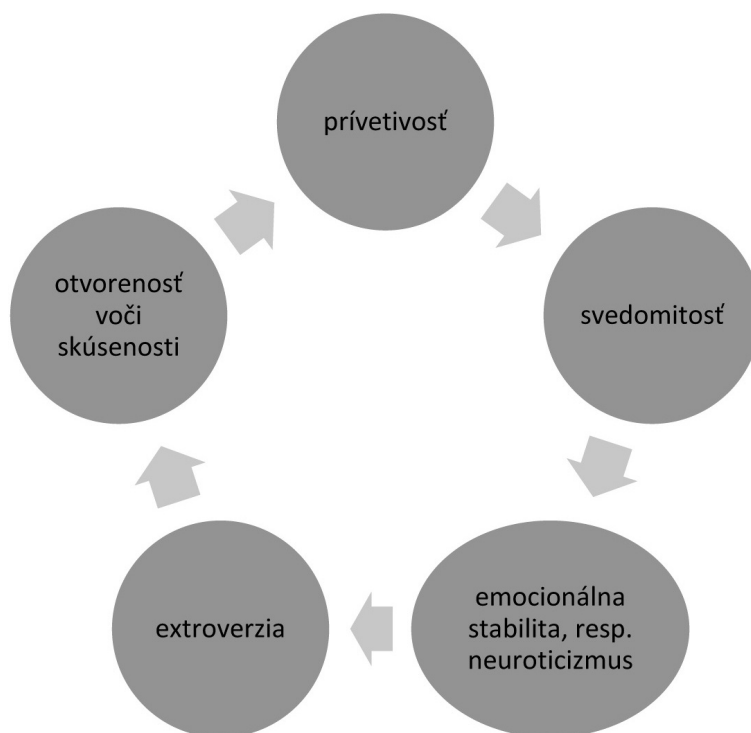
Kľúčové spôsobilosti knihovníka

Mnohokrát sa stretávame s tým, že dochádza k zamieňaniu termínov spôsobilosť a kompetentnosť. **Spôsobilosť** (angl. *skills*) je zostava vrodenných a osvojených skúseností, ako aj naučených vedomostí a spôsobilostí, ale aj hodnotových postojov, motívov a iných osobnostných vlastností, ktoré sú spoločensky významné, a teda rozvíjané edukáciou (Švec, 2015; 2006; 2003). Práve spôsobilosti sú rozvíjané vzdelávaním, hodnotovým formovaním, cvičením i samoučením na výkon hlavných životných aktivít jedinca. Tým sa podieľajú na všeobecnej kulturácii, profesionalizácii, socializácii a personalizácii. V prípade

¹ Príloha č. 1. k Zákonu č. 313/2001 Z. z.

požiadaviek spôsobilosti knihovníka sa dostávajú do roviny emocionálnej inteligencie, ako faktora osobnostných spôsobilostí. Nakoľko od knihovníka či knihovníčky sa očakáva veľmi náročný výkon rešpektujúci špecifické **prevádzkové** podmienky. Práve tieto charakteristiky by mali priblížiť zložitú a náročnosť knihovníckej profesie. Kompetentní jedinci zodpovedajúci za financovanie knižníc, za zabezpečenie ich existencie, by mali mať relevantné vedomosti o tom, čo všetko musí knihovník vedieť, od odborných vedomostí cez veľmi široké všeobecné vedomosti, ovládanie práce s databázami, psychológiu práce s používateľom rozličných kategórií vrátane problémových, cez kreatívne myslenie, prácu s neúplnými informáciami, ich analýzu až po vysokú psychickú záťaž a pri práci s historickými knižnými fondmi i vysoké riziko poškodenia zdravia. Ak budú zanedbané tieto faktory môže dôjsť nielen k narušeniu sociálneho fungovania knihovníka, ale aj k poškodeniu významných dokumentov a v neposlednom rade to môže ohroziť zdravie čitateľov.

Významným prístupom v súvislosti so zameraním sa na rešpektovanie osobnostných spôsobilostí je *Päťfaktorový model osobnosti autorov* McCrea, Costa (1999), ktorý obsahuje päť prvkov a dynamických procesov, ktoré vplyvajú na vzájomné interakcie a dynamické procesy osobnosti v rámci procedurálnych, personálnych a prevádzkových podmienok (v tomto prípade v knižnici). Všetky črty osobnosti vyjadrené Piatimi osobnostnými faktormi sú bazálnymi tendenciami, biologicky podmienenými schopnosťami a dispozíciami, vrodennými, poznačenými ranými skúsenosťami, ktoré sú modifikované chorobami alebo psychickými intervenciami. Keďže vyjadrujú smerovanie a možnosti každého jedinca sú viditeľné v adaptácii na zvyky, postoje, vzťahy, ktoré sú výsledkom interakcie individua s prostredím. Rezultujúc, že pracovné prostredie a s ním spojené interakcie tvoria podstatnú časť života jedinca.

Obr. 2 Päť faktorový model osobnosti
Zdroj: Gajdošová (2013)

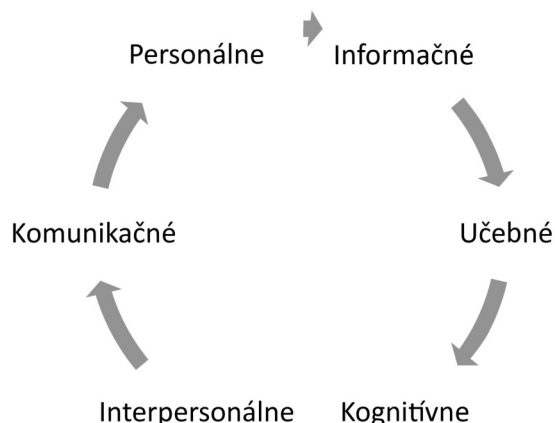
Otázka „klúčových kompetencií“ v celoživotnom vzdelávaní (učení)

Vedeckovýskumne sa otázka klúčových kompetencií objavila na Slovensku pri zavedení *Programu pre hodnotenie zahraničných študentov (PISA)* v rámci členských krajín OECD (2003; 2005) ako *Definition and selection of key competences (DeSeCo)*. V krátkom čase sa tieto kompetencie implementovali do všetkých oblastí vzdelávania. V projekte DeSeCo sa kategorizujú podľa Šveca (2015) tzv. „klúčové spôsobilosti“ na nový edukačno-politický účel do rámca troch širokých a prelínajúcich sa skupín a zároveň sa stanovili tri kategórie spôsobilostí:

1. Interaktívne používať nástroje medziosobnostnej komunikácie (jazyk, symboly a text, informácie, iné vedomosti a technika v heterogénnych skupinách);
2. Vytvárať kvalitné vzťahy s inými a kooperovať (integrovat sa v rôznych skupinách);
3. Autonómne konať v širokom rámci, formulovať životné plány a osobnostné projekty a schopnosť brániť a uplatňovať práva, záujmy, limity a potreby.

V inštitucionálnom kontexte knižníc si to vyžaduje rozvíjať individuálne spôsobilosti vyúsťujúce do kompetencií jedinca, ale aj samotnej inštitúcie a aplikáciou prispieť k tímovým cieľom. Projekt DeSeCo sa pridrižiava poňatia **človeka úspechu**

so zameraním na výnosné zamestnanie, zárobok, osobné zdravie a bezpečie, angažovanie sa v miestnej komunite. Zameralenie sa na sociálne siete vzťahov medzi jedincami a skupinami vo forme sociálneho kapitálu. Na rozvoj potreby zostavy uvádzajú Hrmo a Turek (2003, in: Švec 2015) tento súbor kompetencií:

Obr. č. 3 Rozvoj súboru kompetencií
Zdroj: Hrmo a Turek (2003, in: Švec 2015)

Požiadavka existencie kvalitných spôsobilostí a následných kompetencií sa vzťahuje predovšetkým k aspektom na individuálnej, na interpersonálnej úrovni, aj na širšej organizačnej a sociopolitickej úrovni. Potreba vymedzenia kompetencií knihovníka ako profesionála, so všetkými atribútmi profesie je náročnou úlohou. Otázkou ostáva či dokážeme u knihovníka zabezpečiť vysokú mieru profesionality, či budú knihovníci cítiť a prezentovať profesijnú identitu a či budú vedieť v čom majú byť profesionáli. Pretože, ak si uvedomíme, že povolania existujú v podobe remesla, semiprofesie a profesie, potom naplniť podmienku profesie, cez jasne zadefinovanú pracovnú náplň, ako to zdôrazňuje Slížová (2002), nie je jednoduché. Profesie predstavujú vzorce zamestnaní, ktoré majú vysoko rozvinuté sústavy noriem, odvodených z ich špecifickej roly v spoločnosti. Profesia tak vytvára spoločenský status človeka v kontexte znakov, ktoré sú pre ňu charakteristické ako:

- silný ideál služby spoločnosti – vykonávania povolania v prospech spoločnosti,
- profesijná identita – profesijná autonómia a socializácia, a vytváranie odborných asociácií, profesijných noriem, etického kódexu,
- autonómia v rozhodovaní profesionála – nezávislé expertné posúdenie potrieb klienta,
- náročné expertné schopnosti, ktoré vlastní len členovia profesie,
- zvládnutie na teórii postavených formalizovaných poznatkov v rámci dlhodobej prípravy na vysokej úrovni a ďalšie.

Uvažujúc nad vymenovanými znakmi profesie, vzniká otázka, ktoré z nich je schopný knihovník naplniť. V súčasnosti iba tie, ktoré sa spájajú s jeho individuálnymi kompetenciami, vlastnou reflexivitou, ďalšie, ktoré sú spojené s celospoločenským kontextom, nie je možné evalvovať. Už samotná pojem profesijná identita ako zreteľné uvedomenie si podstaty vlastnej profesionality a uvedomenie si miesta profesie v systéme sociálnych kategórií a vzťahov, ktorá je charakterizovaná vysokým stupňom sebauvedomovania, autonómie a sebakontroly profesijnej komunity pri vykonávaní profesie a vysokej miery príslušnosti k nej, je náročné v súčasných podmienkach aplikovať. V širšom kontexte požiadavky kľúčových kompetencií vychádzajúc z Belza a Siegrista (2001) je možné požadovať výkon kľúčových kompetencií ako sú: sociálne kompetencie; kompetencie vo vzťahu k vlastnej osobe a kompetencie v oblasti metód. Iný model ponúkli Muller (2003); Lombardo (2000) s požiadavkou širokého spektra oblasti rozvoja jedinca (in: Veteška, 2010). Avšak najadresnejšie vymedzili požiadavku kompetencií Veteška, a Tureckiová (2008), ktorí spájajú jednotlivé oblasti kompetencií s realizovanými cieľmi vyžadujúc odborné kompetencie; osobnostné kompetencie a sociálne kompetencie. V prípade požiadavky kľúčových kompetencií knihovníka ide o schopnosť komunikovať a kooperovať; schopnosť riešiť problémy a byť kreatívny, samostatný a výkonný; ide o schopnosť prijať zodpovednosť; schopnosť premýšľať, učiť sa a schopnosť zdôvodňovať a hodnotiť.

Záver a odporúčania

Napriek predstaveným úvahám o pozícii a kompetenciách knihovníka a vymedzeniu jednotlivých pojmových máp je potrebné konštatovať, že ani dnes (napriek druhé decénium pribiehajúcej verejnej odbornej diskusii) ešte nemôžeme hovoriť o jasne formulovaných spôsobilostiach, kľúčových kompetenciách knihovníka. Prvou lastovičkou v tomto procese tvorby bol Průvodce znalostí a dovedností evropských odborných pracovníkov v oboru knihovníckých a informačných služieb (Praha, 1999). Ten sa podľa Slížovej (2002) pokúsil zhrnúť okruhy odborných vedomostí do troch skupín: vedomosti špecifické pre KIS, komunikačné a príbuzné vedomosti a riadiace a organizačné vedomosti. V časti okruhu odborných vedomostí ponúka tridsať charakteristík, ako budovanie a správa fondov alebo ústna komunikácia atď. Každá charakteristika má štyri úrovne, ktoré sú charakterizované ako povedomie, poznanie praxe a pracovných postupov, efektívne využívanie nástrojov a efektívne využitie metodológie. Ďalej sú tu charakterizované hlavné schopnosti – od adaptability, cez schopnosť počúvať až po schopnosť vyvodzovať závery (celkom 15 charakteristík). A ako zdôrazňuje menovaná autorka táto **eurosmernica** môže byť veľmi užitočná, najmä pre riadiacich pracovníkov, ako pomôcka pri formulovaní pracovných náplní i pri personálnej práci. Je to pohľad na knihovnícku profesiu z iného uhla. I keď obsahovo je tento dokument kompatibilný s analytickými listami na Slovensku.

Vracajúc sa k domácim podmienkam je dôležité pri formulovaní neopomínať **procedurálne, personálne a prevádzkové** podmienky. Tie úzko súvisia s inštitucionálnym kontextom filozofie knižníc (tak verejných, ako aj neverejných), ktoré vytvárajú priestor pre človeka úspechu s rešpektom voči **Päťfaktorovému modelu osobnosti**.

Uvažujú aj nad bariérami je potrebné rátať so sociálnou zahálkou jednak na strane knihovníka, ale aj na strane kompetentných. **Sociálne zaháľanie** je tendencia ľudí uvoľniť sa, keď sa nachádzajú v prítomnosti iných a ich individuálny výkon nie je možné hodnotiť. Pri jednoduchých úlohách, na ktorých im nezáleží, podávajú ľudia horší výkon, avšak pri náročných úlohách, ktoré sú pre nich dôležité sa ich výkon zvyšuje. Nad ňou je potrebné uvažovať pri definovaní pracovnej náplne v nadväznosti na **zložitosť práce, zodpovednosť a záťaž**.

Príspevok vyšiel ako výstup z projektu VEGA č. 1/0134/17 *Význam hodnotovej orientácie – očakávania a perspektívy mladej generácie z hľadiska jej uplatnenia na trhu práce*.

Literatúra:

BELZ, H., SIEGRIST, M. (2001). *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha: Portál.

GAJDOŠOVÁ, B. (2013). *Päťfaktorový model osobnosti a správanie súvisiace so zdravím u dospievajúcich*. Košice: UPJŠ.

SLÍŽOVÁ D. (2002). *Knihovnícka profesia*, In *ITib* č. 2/2002, Dostupné z: <http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2002/2/zakon-o-verejnej-sluzbe-a-knihovnicka-profesia>.

Nariadenie vlády SR č. 341/2004 Z. z. a jeho katalóg pracovaných činností.

Průvodce znalostí a dovedností evropských odborných pracovníků v oboru knihovnických a informačních služeb (Praha, 1999).

ŠVEC, S. et. al. (2015). *Slovenská encyklopédia edukológie*. Bratislava: UK.

VETEŠKA, J., TURECKIOVÁ, M. (2008). *Další vzdělávání jako nástroj rozvoje jednotlivce i společnosti*. Praha: UJAK.

VETEŠKA, J. (2010). *Kompetence ve vzdělávání dospělých*. Praha: UJAK.

Zákon č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 552/2003 Z. z. o výkone práce vo verejnom záujme v znení neskorších predpisov.

prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD.

beata.balogova@ff.unipo.sk

(Inštitút edukológie a sociálnej práce, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove)

Článok je recenzovaný